

Herman Obdeijn en Marlou Schrover, *Komen en gaan. Immigratie en emigratie in Nederland vanaf 1550* (Amsterdam: Bert Bakker, 2008) 413 p.
ISBN 978 90 351 3034 0.

Migratie is van alle tijden! Meer nog, volgens Herman Obdeijn en Marlou Schrover is het evenzeer een onderdeel van het leven als geboorte, huwelijk of sterfte. Dit wordt door hedendaagse beleidsmakers en in het huidige publiek debat dikwijls vergeten. Alleen al hiervoor is dit boek, een voor een breed publiek toegankelijk overzicht van immigratie- en emigratiestromen naar en vanuit Nederland tussen 1550 en 2007, een belangrijke bijdrage.

Het overzicht is in vier tijdblokken ingedeeld: de Republiek (1550-1800); de lange negentiende eeuw (1789-1914), het interbellum inclusief wereldoorlogen (1914-1950) en de periode na 1945. De auteurs lichten vier aandachtspunten toe.

Ten eerste de omvang en aard van migratiestromen. De stromen worden opgedeeld volgens herkomst, etniciteit, beroep, verblijfsduur wettelijke status of reden voor vertrek (economisch, politiek, religieus,...). Het overzicht schetst de evolutie van Nederland als een immigratieland dat mensen uit de buurlanden lokt dankzij de aanwezige welvaart en de religieuze tolerantie tijdens de Republiek. Hierna volgt een periode van economische achteruitgang wat zich ook vertaalt in dalende immigratiecijfers. De diepgaande impact van de wereldoorlogen op de migratiestromen verhindert niet dat Nederland haar aantrekkingskracht voor immigranten – uit steeds verdere en verscheidene oorden – nooit verliest. In vergelijking met immigratie blijft de emigratie vanuit Nederland beperkt en richt zich lange tijd voornamelijk naar verre oorden. Tijdens de belangrijke emigratiepieken rond de ingang van de twintigste eeuw en na de Tweede Wereldoorlog, kon Nederland zichzelf als emigratieland beschouwen. Tot op vandaag blijven Nederlanders hun geluk in het buitenland beproeven, ook dichterbij huis.

De verschillende migratiestromen worden verder met elkaar vergeleken op basis van drie bijkomende aandachtspunten: de inmenging van de staat, positie van de nieuwkomers en de integratie van de migranten. De auteurs schetsen hoe eerst de steden de taak op zich namen om vreemdelingenstromen te reguleren. Pas vanaf 1849 gaat ook de centrale overheid een prominente rol innemen, na de goedkeuring van de eerste Vreemdelingenwet. Aan de hand van aanpassingen in de wetgeving, beleidsnota's en internationale akkoorden wordt aangetoond hoe het uitdijende administratief apparaat steeds meer vat krijgt op immigratiestromen. De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog dient hier als kantelmoment. Ook de visies en inmenging van de staat op de emigratie van burgers wordt belicht. Obdeijn en Schrover tonen aan hoe dit beleid de positie van nieuwkomers beïnvloedt. Ze bespreken ook de impact van de kerk en allerhande organisatievormen (van vakbonden tot etnische verenigingen) op de plaats die de migrant in zijn nieuwe samenleving inneemt. De meeste migranten beginnen onderaan de maatschappelijke ladder. Het opklimmen ervan hangt af van hun integratieproces. Integratie staat als laatste aandachtspunt centraal in het boek. Het toont aan dat door de geschiedenis heen zowel Nederlanders in het buitenland als de zeer verscheidene immigrantengroepen in Nederland een lange aanpassingsperiode nodig hebben. Doorgaans duurt deze drie generaties, maar dit is geenszins een lineair proces. Overheidsinmenging, aard en omvang van de migratiestromen, kerkgemeenschappen en verenigingsleven, communicatiemiddelen, economische conjunctuur of beeldvorming kunnen dit vertragen of versnellen. De auteurs stellen vast dat er uit de vergelijking van de verschillende immigratie- en emigratiestromen

in dit overzicht een zekere continuïteit op de voorgrond treedt. Ze betreuren dan ook dat de negatieve beeldvorming van migranten en hun verschillen met niet-migrantengedrag de eigentijdse debatten blijven domineren.

Het boek is in de eerste plaats een absolute aanrader voor niet-specialisten. Zowel de schrijfstijl, illustraties als kaderstukken zorgen ervoor dat het geheel vlot leest. Het verhoogt de toegankelijkheid van deze goede introductie tot het vakgebied migratiegeschiedenis. Dankzij het langetermijnperspectief krijgt de lezer een duidelijk overzicht van de Nederlandse emigratie- en immigratiegeschiedenis. Het feit dat beiden worden besproken is uitzonderlijk. De meeste werken, en vooral overzichtswerken, bespreken beide stromen apart, als zou het om twee onafhankelijke stromen gaan. De aanpak van Schrover en Obdeijn onderlijnt daarentegen de verwevenheid tussen beiden. Niet alle stromen komen aan bod, maar de selectie is toch vrij volledig en dekt vooral de vele verschillende vormen van migratie. De vergelijkende aanpak geeft de lezer dan weer een beeld van de specificiteit en algemeenheden van de verschillende stromen. Achteraan vindt hij in de literatuurlijst een goed overzicht van de belangrijkste historische studies over Nederlandse migratie. Specialistengedrag zullen eerder het tekort aan referenties naar internationale literatuur opmerken.

Opmerkelijk is dat er geen referenties worden gemaakt naar het werk van gevestigde internationale migratiehistorici zoals Aristide Zolberg, Adam McKeown, Donna Gabaccia, Nancy Green of Dirk Hoerder, om er enkele op te noemen. Vooral het ontbreken van de laatste twee springt in het oog, gezien hun bijdrage tot de comparatieve methode binnen migratiegeschiedenis – iets wat toch als steunpilaar voor dit boek wordt gehanteerd. Het duidt op het gebrek aan expliciete theoretische onderbouw van deze studie. De weinige verwijzingen naar internationale literatuur vinden ook hun weerslag op het plaatsen van de Nederlandse casus in de internationale context. Dit gebeurt wel in sommige plaatsen van het boek, maar te weinig en niet consequent genoeg, zodat het moeilijk wordt om een indruk te krijgen van mate waarin de Nederlandse casus de algemene trends volgt of eerder een uitzondering vormt. Tenslotte vat het boek wel goed de stand van het huidige onderzoek rond Nederlandse migratie samen, maar laat het na om naar de hiaten te verwijzen. Het is een gemiste kans om verder onderzoek te stimuleren en enkele niet-belichte aspecten aan te halen. Zo worden de wetten wel besproken, maar komt de handhaving ervan slechts voor de laatste periode aan bod. De handel die zich rond legale en illegale migratienetwerken uitbouwde blijft eveneens onderbelicht. Enkel de belangrijke vervoersmaatschappijen, zoals de Koninklijke Luchtvaartmaatschappij en Holland Amerika Lijn, worden sporadisch vernoemd. Hun rol in de migratiestromen, hun belangen, hun positie ten opzichte van de overheid en de uitgebreide netwerken van tussenpersonen die ze beheerden, komen niet in het verhaal voor. Dit heeft vooral te maken met de stand van onderzoek. Maar gezien op het gemeentearchief te Rotterdam met de HAL-collectie het best bewaarde scheepvaartarchief inzake migrantenvervoer ligt, kon een knipoo hiernaar nieuw onderzoek beter sturen.

Dit neemt niet weg dat *Komen en gaan* ook van groot nut is voor specialistengedrag. Dergelijk overzicht van Nederlandse migratie in historisch perspectief ontbrak en kan nu dankzij het mooie werk van Obdeijn en Schrover door iedereen als kapstok gebruikt worden. Het is een kapstok die uitnodigend zal werken voor zowel specialistengedrag als niet-ingewijden.

Torsten Feys

Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen, Universiteit Gent